

SEKSISTINIS MOKYKLOS APLINKOS TAKA BERNIUKŲ VYRIŠKUMO IDENTIFIKACIJAI

Virginija Šidlauskienė

Šiaulių universiteto Lyties ir studijų institutas

P. Višinskio g. 25, 76001 Šiauliai

El. paštas: svirginija@cr.su.lt

Raktiniai žodžiai: lytinė identifikacija, seksistinis mokyklos aplinka, latentinis ugdymas, seksualumas, vyriškumas, maskuliniškumas, stereotipas.

vadas

Pastaruoju metu vis dažniau diskutuojama apie feminizuotos mokyklos tak berniukų lytiškumo identifikacijai, nes edukacinė institucijų organizacinė kultūra diegia režiminius lytims, demonstruoja galią, skatina seksualinę ir lytinę smurtą bei agresiją, neformuoja lyčių lygiavertiškumo sampratos, nediega lyčių lygi galimybių strategijų. Visuomenės vertybių kaita, vartotojiškos kultūros signalizacija, kovos dėl skausmo, normatyvumo, tradicinių hierarchinių vertybių sistemos sociokultūrinei lyčiai tvirtina vaikų lyties nelygiavertiškumo fenomenų ugdymo staigose. Vyrų diskriminacija mobilizuoja daugelį vyrų remti neegalitarius ar patriarchalines sandaras, tuo sukurdami asimetrinį moterų ir vyrų reprezentacijai svarbiausiose visuomenės funkcionavimo srityse. Manoma, kad būtina galinti pedagogus, mokyklų vadovus, tvis kritiškai pažvelgti socialinę realybę, kad būtų priimti tinkami sprendimai ugdant mergaites ir berniukų žmogiškąjį savigarbą bei lygumą.

Aktualumas

Oficiali bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo programa, švietimo reglamentuojantys teisės aktai reikalauja laikytis lyčių galimybių principo – socialinio teisingumo, asmenų lygybės, nepaisant lyties, laiduojant jiems švietimo priemonėms ir kokybiškumą. Tačiau pastarasis principas dažniausiai pripažįstamas teoriškai ir abstraktiai, bet ne praktiškai, nors permainingai patiriamose pokolonijiniuose visuomeniniuose matome naikinanį poelgių faktologinio grūto. Daug jaunuomenės negatyvaus elgesio, smurto, prievartos, agresijos, nusikaltimų atvejų. Tarptautinis kriminologinis devintokų tyrimas „Jaunimo nusikaltamas elgesys: nukentėjusieji ir kaltininkai“, atliktas 2004 m., atskleidė, kad kas trečias moksleivis susiduria su smurtu: 41,9 proc. vaikinai tapo smurtiniais nusikaltimų aukomis, seksualinį smurtą patyrė 22,5 proc. merginų. Vaikų ir paauglių visiškai iškreiptos vertybės, patyrimo laikoma norma, 70 proc. vaikų patiria pasityčiojimą ir tiek pat tyčio-

jasi iš kitų, keistu laikomas vaikas, kuris kitą nežemina. Žemindami kitus vaikai siekia patys būti vertingesni: 51,1 proc. moksleivių patyrė smurtą mokykloje, kur dažniausia jo forma – žodinė agresija, kuri teigiamai išgyvena apie 40 proc. apklaustųjų. Kas dešimtas moksleivis neišvengė grasinimų, buvo uždarytas kokioje nors patalpoje. Beveik kas dešimtas buvo mušamas ar spardomas pačioje mokykloje savo bendraklasiu ar kitu moksleivių. Kas penktas moksleivis prisipažino, kad erzino ar kitaip žodžiais žeidino kitus. 6,8 proc. respondentų patvirtino, kad jie per paskutinius 12 mėnesių mušė ar spardė savo bendraamžius. Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, per 2005 metus maždaug apie 10 procentų mokyklinio amžiaus vaikų buvo linkę nusizižengti ir nusikalsti. Daugiausia smurto patiria ar naudoja jaunimo ir pagrindiniai mokyklų moksleiviai. Smurtas – dažnesnis bendravimo priemonė tarp vaikinų nei tarp merginų, išskyrus žodinę agresijos atvejus. Patyrė smurtą šeimoje paaugliai beveik dvigubai dažniau prisipažino mušė, spardė ar kitu būdu skriaudė kitą mokinį. Smurto aukomis mokykloje tapę vaikai ateityje dažniau renkasi smurtinį komunikacijos formą. Palyginti su kitomis ES valstybėmis, Lietuvoje žymiai daugiau vaikų jaučiasi nelaimingi, depresuoti, jie veiksniuose nemažai destrukcijos arba autodestrukcijos (polinkis žudyti arba kitokiais būdais kenkti sau). Statistika rodo, kad berniukai miršta 2,5 karto daugiau nei mergaitės, berniukai nusižudo maždaug 5 kartus daugiau, nors KMU tyrimas rodo, kad suicidiškumo dažnis itin didelis tarp 15 metų mergaitės, beveik 40% 11–15 metų mergaitės galvoja apie savižudybę. Pasak profesorės D. Gailienės, vaikams, aplink matantiems tiek daug savižudybių, kurioms niekas nesipriešina, pradeda formuotis nuostata, kad savižudybė – priimtinas poelgis. Prieš dešimt metų taip manė 34 proc. paauglių, dabar – 62 proc. moksleivių. Pagal PSO 2004 m. koordinuoto tarptautinio moksleivių sveikatos ir gyvenimo tyrimo rezultatus, 10% Lietuvos penkiolikmetės merginų ir 26% berniukų jau turėjo lytinius santykius. Lytinis gyvenimas moksleiviai pradeda anksčiau – vidutiniškai nuo 13,5 metų. Sparčiau auga merginų, nutraukusių šeimą, skaičius, jaunai užsikrėtusi žIV amžius. Per 20% merginų patyrė fizinį smur-

t (tarp jų ir seksualin prievart). 2001 m. nusikalto 3474 14–17 met berniukai ir palyginimui – 194 to paties amžiaus mergaitės. Išaugo prekybos vaikais skaičius, daug ja berniukų, tampani pornografijos ir pedofilijos aukomis. 2004 m. Lietuvoje atlikto reprezentatyvaus PSO tyrimo „Paauglių požiūris seksualum ir seksualin prievart“ rezultatai atskleidė, kad net trečdalis jaunuoli (vaikinų) mano, kad daugelis moterų turi pasimoningai norėti išžagintos, o daugelis vaikinių – nesimoningai nori jas išprievartauti; 31 proc. tyrime dalyvavusių moksleivių patyrė seksualin prievart, 12 proc. – patys kenčė nors kalbinį, spaudimą, vert užsiimti seksualine veikla, 79 proc. yra žirį pornografin medžiag. Kas trečio jaunuolio nuomone, pornografija jiems – kvepianti pramoga, geriausia priemonė daugiau sužinoti apie lytinius santykius. Reikia pripažinti, kad vykstant per jį iš vienos visuomeninės sistemos kit (pokolonijinis laikotarpis) ne tik suaugusieji nepasirengę permainingoms ir dauguma patiria prisitaikymo priešpriešą ekonominei, socialinei pokyčių sunkum, bet ir vaikai, ir paaugliai ypač jautriai reaguoja vykstantiems suaugusiųjų pasaulio sukratumams. Antra, jie menkai ugdomi socialiai ir emociskai, todėl nesugeba suvaldyti savo agresijos esant konfliktinėms situacijoms. Kaip katalizatorius juos veikia greitį janti visuomenės modernizacija, globalizacija ir orientacija vartotojiškum, kuri pasireiškia per seksualin išlaisvėjimą, diversifikaciją: galimybę pasirinkti, moterų seksualumo (kaip ir vyrų) pripažinimą, seksualumo kultūros plitimą per populiariąją kultūrą, pasaulin ekonomiką, IKT, reklamą, madą, muziką ir kiną. Tai sukelia problemą, kurios susijusios su jaunimo seksualumo, individualistinio pasitenkinimo, smurto, tampanio lyties elgesio norma bendrojo lavinimo mokykloje, skatinimu. Tai reiškia, jog būtina nagrinėti pedagogų, vaikų moteriškumo, vyriškumo bei smurto sąsajas latentiniame, slapta ugdomo turinyje (*hidden curriculum*), mokyklos ugdymo praktikose bei kontekstuose, ieškant mergaitėms ir berniukų lygiavertiškumo ugdymo strategijų, kurios grindžiamos moteriškosios ir vyriškosios lyties tapatumo sociokultūrinio konstravimo žvalga. Mokyklose ženkliai daug ja berniukų, kurių motyvacija mokytis vis mažėja, auga berniukų antramei skaičius. Tačiau pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar mokyklos kultūra aplinka nėra seksistinė, kaip mokyklos aplinkoje reprezentuojamas berniukų vyriškumas, ar seksistinė mokyklos aplinka implikuoja lytin prievart, smurtą ir kokios jo pasireiškimo formos?

Tyrimo objektas – 10–15 metų amžiaus berniukų ir mergaitėms santykiai bei elgesys lyties aspektu.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, ar mokyklos kultūra, edukacinė aplinka nesukuria prielaidų seksizmo (nedraugiškoms ir nepalankioms) apraiškoms ir kokios jos taktika berniukų vyriškumo identifikacijai.

Tyrimo uždaviniai:

- Nustatyti mokyklos aplinkos poveikį berniukų lytinei vyriškumo identifikacijai bei lyčių vaidmenims;
- Aptikti smurtinio elgesio tarp lyčių raiškas;
- Išnagrinėti smurtinio elgesio tarp skirtingų lyčių moksleivių motyvus;
- Studijuoti pedagogų požiūrį skirtingų lyčių moksleivius šališkum / nešališkum;
- Remiantis tyrimo rezultatais analize, numatyti pagrindines mokinių lyties socialinės identifikacijos brandinimo kryptis.

Tyrimo metodai. Taikyti teoriniai mokslinės literatūros analizės, sintezės ir interpretavimo metodai, pasitelkiant kauzalinį ir struktūrinį prieigą, galinantis tyrimo duomenis interpretuoti priežasties ir pasekmes ryšiu. Mokyklos seksizmo bruožams ir jų taktos abiem lytims nustatymui taikytos kokybinė tyrimo strategijos – etnografinė studija [16, 17] mokyklos aplinkos kultūrai, atvejo studijos edukaciniuose tyrimuose [19], atvejų tyrimas [18]. Stebėjimo duomenys fiksuoti, naudojant garso, vaizdo rašus ir protokolavimą.

Tyrimo metu gauti duomenys interpretavimui naudota struktūrinė prieiga, orientuota asmenybės struktūrinį dedamųjų ir vyraujančių santykių dedamųjų socialinę grupę aptarti. Empiriniai metodai – anketinė apklausa, interviu, grupės interviu, natūralus stebėjimas, faktologiniai duomenys, atvejų analizė, padėjus nustatyti šiuolaikinės seksistinės mokyklos segreguoto ugdymo bei skiepijamo heteroseksualumo apraiškas bendrojo lavinimo sistemoje. Statistiniai duomenų analizė išryškino vidines berniukų vyriškumo internalizavimo sąsajas ir svarbiausias šiuolaikini paauglių vyriškos normos pastiprinimo tendencijas.

Nestruktūruota 10–15 metų paauglių (126 mergaitėms ir 122 berniukų) etnografinė empirinė studija susideda iš mokytojų, moksleivių, jų tarpusavio santykių stebėjimo betarpiškai mokyklos aplinkoje (tiriamiesiems prastame ir natūraliame lauke), nagrinėjant asmeninius ir mokyklos dokumentus, pasitelkiant tiriamųjų kalbos diskurso analizę. Etnografinė studija atlikta vairo tipo bendrojo lavinimo mokyklose, išsibarsčiusiose devyniose geografinėse vietovėse: miestuose, rajonuose ir mažuose miesteliuose, 2004–2005 metais. Dėl etinių susitarimų mokyklų vardai nebus viešinami.

Teorinis tyrimo pagrindas. Pagrindiniai norminiai Lietuvos švietimo politikos dokumentai,

Bendrosios ugdymo programos ir išsilavinimo standartai, Valstybinis švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos grindžiamos abstrakčiomis tautos, Europos ir pasaulio kultūros vertybėmis: asmens nelygstamos vertės ir orumo, artimo meilės, prigimtinės žmonių lygybės, žmogaus laisvės ir teisės, tolerancijos, demokratinės visuomenės santykių, bet praktiškai jos sunkiai realizuojamos. Priešingai, mokyklinio lavinimo aplinką priskirsiu latentinio ugdymo programai (*hidden curriculum*), kurios pagrindinis idėja pagal P. Jacksoną ta, jog moksleiviai mokykloje gyja ne tik žinias, lavina gebėjimus, perima socialiai pripažintas normas ir vertybes, bet ir išmoksta dalykų, kurių visai nėra formaliose ugdymo programose, su moningai ar nes moningai mokymais, veikiama socializacijos takais ir procesais. Mokymasis išplinta už oficialių ugdymo turinio ribų ir gali gyti netikėtai padariniuose. Mokiniai išmoksta to, ko mokytojai ir švietimo politikai ne traukia ugdymo tikslus [20, 21]. R. W. Connellas aktualizavo mokyklą kaip svarbų institucinį veiksnį berniukų vyriškumo formavimui. Nemažai autorių [21, 22, 23, 24] pripažino, kad edukacinio proceso vienodumas (bendras ugdymo turinys, tvarkaraštis, kasdieninė mokyklinė rutina toje pačioje architektūrinėje aplinkoje) formuoja skirtingas mergaičių / merginų ir berniukų / vaikinų mokyklines bei gyvenimo praktikas. Švietimo sistema gali būti lygiavertiškumo ugdymo stimulas lygiai taip pat kaip nelygybės bei diskriminacijos šaltinis, nes dažniausiai, anot Connello [4, 71], bendrojo lavinimo aplinkai būdingas seksizmas – kultūrinis, institucinis ir asmeninis sitikinim ir socialiniai praktikų rinkinys, kuris privilegijuoja vyrus, subordinuoja moteris ir žemina vertybes bei praktikas, susijusias su moterimis. Pozityvi edukacinė praktika galėtų mažiau produkuoti lyčių skirtumus, bet, keičiant santykius tarp lyčių, išmokyti gyti daugiau lyčių lygiavertiškumo. Latentinis ugdymas konstruoja vaikų socialinį lytį ir jų seksualumą mokyklos aplinkoje [1, 7, 11].

Šiandien atnaujinamos ir rengiamos mokyklinės aplinkos tampa berniukų maskulinizmo ugdymo veiksniumi. Remdamiesi Hansot ir Tyacko argumentu [6, 60–74], kad norint suprasti socialinį lytį mokykloje, būtina „galvoti instituciškai“, turime pripažinti, kad, panašiai kaip ir pramonės, verslo monetas, valstybinis valdymo institucijos, mokyklos, kuri funkcija – teikti švietimo paslaugas, lytis yra terptai institucinė bei hierarchinė tvarka, pasižyminti atitinkamu darbo pasidalijimu, laiko režimo limitavimu, valdymo struktūra, organizacine kultūra. Pasak Suzanos Kessler (1985), vis šie tvarkos visuma mokykloje sukuria „režimo lytims“, kuris skiriasi ir priklauso nuo

mokyklos subkultūros ir vietinės švietimo sistemos priimtą reglamentą.

Viliumas Connellas [4, 2–61] pabrėžia, kad institucinė svarbą socialiniuose procesuose tam, kad geriau būtų suprasta lyčių politika kaip lyčių kūnų niujimas socialinėje politikoje. Autorius vartoja terminą „*body-reflexive practice*“ išreiškdamas sudėtingą schemą, kurioje kūnais gali būti nagrinėjami, kaip objektai ir socialiniai praktikos veiksniai. Pagal šį modelį kūnas egzistuoja ypatingoje edukacinėje socialinėje tvarkoje, kurioje kūno praktikos, interakcija su mokyklos kaip institucijos aplinka sukuria socialinius santykius ar socialiai struktūruotas kūnų niujimas fantazijas, kurios gali produkuoti naujas kūnų veikas. „*Body-reflexive practice*“ – kūno poreikius atliepanti praktika, fiksuojanti ne tik dinaminį kūnų lytį bei su socialiniais ir instituciniais suvaržymais, bet ir kūno institucijų, kurių minėti veiksniai keičia bei gali pažeisti. Kartu Connellas teoriškai išskyrė šio režimo skirtingus keturis šiuos santykius:

1. Galios / valdžios santykiai. Berniukams labai svarbus valdymo, kontrolės ir dominavimo santykis tarp mokyklos vadovų, švietimo priežiūros specialistų, mokytojų ar lyderių, modelis, kuris lemia išteklių paskirstymą moksleivių tarpe. Išteklių valdymo modelis, kuomet mokyklą vadovais dažniausiai esti vyrai, demonstruojantys maskulininį dominavimo bei kontrolės (kultūriškai idealizuota forma) elgesį, kuris tampa sektinas ir berniukų kopijuojamas kaip vyriškumo pavyzdys. Mokyklos vadovų leidimas berniukams popamokiniais metu žaisti futbolą mokyklos aikštėje tik patvirtina agresyvumo hegemoniškumą bei fizinį maskuliniškumą. Vaikai vyriškumą supranta ir pripažįsta kaip hegemoninį, norminį, dominuojantį vyro vaidą ir lygiuojasi jį (Connellas, Carriganas, Kimmelas, Donaldsonas). Hegemoninis vyriškumas, apibūdinamas Connello, suprantamas kaip heteroseksualumas, ekonominė nepriklausomybė, gebėjimas išlaikyti šeimą, fizinė galia, racionalumas, emocijų užslopinimas, dominavimas, gerėjimas savo nuopelnais, nedarymas to, kas suvokiama kaip moteriška. „Taisyklės yra tam, kad jos būtų laužomos“ (*iš tyrimo protokolo*). Hegemoninio vyriškumo sampratą Kimmelas (1997) papildė stiprumo, sąžinos, patikimumo, kontrolės ir takos kitiems bruožais. Darau prielaidą, kad mokykloje berniukai / vaikinai siekia hegemoninio vyriškumo bei imituoja vyrišką elgesį.

2. Darbo pasidalijimas pagal lytį mokyklose. Moterys mokytojos dažniausiai moko kalbą, taikomąją technologiją, menų dalykų, o vyrai – matematikos, gamtos mokslų, kūno kultūros.

3. Emocijų / jausmingumo raiškos modeliai. Sociologas Hochschildas [10, 47–59] atskleidė pareigybės priskyrimą „jausmingumo tai-

sykles“ – griežtas, ryžtingas mokyklos vadovas ir romantiška, jausminga filolog .

4. Simbolizavimas. Kiekviena mokykla perkelia atitinkamus lyties simbolius iš bendrosios kultūros, bet esama ir savitų simbolių: uniformos aprangos kodas, formali ir neformali kalbos kodas. Ypač svarbi ugdymo simbolinė struktūra, kai ugdymo turinyje išskiriamos sritys, laikytinos tik moteriškomis ar vyriškomis veiklos sritimis.

Maskulinizmo ir heteroseksualumo santykio edukacinėje aplinkoje svarbios šios Foucault'o žvalgos: švietimo institucijos net nuo XVIII amžiaus pradžios „tylėjimo žad“ apie vaikų ir paauglių lytiškumą ir tapo diskursyvia vieta, kurioje aplinka struktūruota ir organizuota; individai joje tampa klasifikavimo, administravimo ir reguliavimo objektais; dėl diskursyvios strategijos vaikų seksualumas atribojamas nuo jo identiteto ugdymo; mokyklų architektūra ir planavimas ypač kontroliuoja berniukus paauglius. Mokykliniam lavinimui būdingas disciplininis režimas – kontroliuoti ir reguliuoti ne tik biologiškai skirtingus mergaites ir berniukus, bet ir mintis, pagal priimtas taisykles naudotis mokyklos erdvėmis – klasėmis, žaidimų aikštelėmis, koridoriais, medicinos, socialinio darbuotojo kabinetais, tualetais ir pan. [7, 54]. Būsimi pedagogai, eidami tem „Klasės valdymas“, nagrinėja, kaip sukurti patogią moksleivių klasę aplink, kaip išdėstyti reikalingą rangą, stalus, kėdes. Mokytojai vadovauja mokymosi aplinkai priderinimui prie vaikų grupės ypatumų, kad patogumas kūnui ir jo saugumas sudarytų palankias sąlygas pasirengti savišvietiniams žiniams.

Kūnas mokyklos aplinkoje galime žvelgti dvejopai. Pirmia, kaip kolektyvinį ugdytinį kūną, kuris kontroliuojamas ir fiziškai bei dvasiškai patogiai juda mokyklos aplinkoje; antra, kaip individualų kūną, kuris lygiagrečiai mokosi ir turi saugiai jaustis. Antrasis požirys apima sudėtingas socialines formacijas, kurios susieja institucinius procesus su kasdieninėmis / rutininėmis praktiškėmis bei fizinio kūno tipu. Pasiremdamas P. Bourdieu kultūrinio kapitalo mintimi, Chrisas Shillingas (1993) suponuoja idėją, jog kūnai mokyklose darbinami produkuoti „fizinis kapitalas“, kuriuo vėliau individas daro poveikį ar siterpia socialines komunikacijas. Pagal Foucault' seksualumas mokykloje gali būti laikomas pagrindiniu bruožu, lemiančiu moksleivių, atsižvelgiant į kūnus, organizavimą ir santykius tarp jų. Guillaumino studija, pasitelkusi socialines lyties ir jos kūno įsikūnijimo (*embodiment*) padarinius materialistinio požirio, jog „kūnas yra pirmasis prigimties indikatorius“, teigia, kad kūnas, varduotas kaip „kūnas kitiems“ (*body-for-others*), produkuoja lytinę nelygybę, kuri akivaizdžiai stebint, kaip skirtingai berniukai

ir mergaitės žaidžia, naudojasi mokyklos fizine erdve ir kūno kontaktais. Berniukai kūno kontaktams į žaidimuose ar grumtynėse būdingas solidarumas, bendradarbiavimas ir viešosios erdvės kontrolė. Mergaitės „kūnas kitiems“ (*body-for-others*) konstruktas susiformavo privačioje namų

teritorijoje, kurioje moters kūnas uždarytas savyje ir lengvai pasiekiamas. Taigi žvelgiant kūną iš materialistinės perspektyvos, galima daryti išvadą, kad kūnas jau mokykloje iš esmės produkuoja lytinę nelygybę, kurios išmokstama, ji praktikuojama ir vėliau su ja susigyvena.

Tyrimo rezultatai

1. Ugdymo procese berniukai su moningai dažniau mokomi būti vyriški nei mergaitės – moteriškos. Pedagogas vyras teigimu, „berniukams mokykloje sunkiau“, nes jie patiria mokyklos režimą dėl per daug sudėtingo ugdymo turinio, profiliavimo, „langų“ tvarkarašiuose, per didelio užimtumo, pedagoginės profesijos feminizacijos, nes didesnis kiekis mokytojų moterų perduoda socialinio elgesio stereotipus mokiniams. Pedagogų kolektyvuose dominuojančios moterys trokšta vadovauti vyrui, taip reanimuoja servilizmą ir perduoda atsakomybę jiems už švietimo paslaugų teikimą.

2. Mergaitės, kaip ir seniau, tradiciškai lavinamos būti paklusnios (būti kontroliuojamos) ne tik pedagogams, bet ir berniukams. Mergaitės ir berniukai uoliai paklūs istoriniam „lytiniam kontraktui“.

3. Lytiniai santykiuose tebevyrauja tradiciniai objekto ir subjekto santykis: berniukas mergaitėi tebėra subjektas, o mergaitė berniukui – objektas galimiems lytiniam santykiams. Pasireiškia berniukų preferencija mergaitėms išvaizdai, grožiui (berniukai apie mergaites galvoja kaip apie daiktą ir objektą, ypač seksualinį). Mergaitės preferencijomis teikia berniukų draugiškumui ir dėmesingumui joms.

4. Ir šiandien berniukams imponuoja tikro vyro savybės: tvirtumas ir jėga, mergaitėms – gerumas, draugiškumas, rpestingumas. Berniukas stereotipiškai privalo būti stiprus ir pasitikintis savimi, nesugebantis reikšti pozityvių emocijų – džiaugsmo, meilės, jie nemokami būti švelnūs, geri, meilūs, besirpinantys ir globojantys kitus. Berniukai trokšta kontroliuoti, vertinti mergaites, kuri labiausiai vertinamas ir pagrindinis požymis – graži, ypatinga ar „cool“ išvaizda. Berniukai indentifikuoja save komunikacijos iniciatoriais ir kovos subjektais, o tai leidžia jiems jaustis nepriklausomiems ir daryti tokias pat kitiems. Mergaitės kaip pasyvūs objektai nepasižymi šiomis savybėmis, o masinė kultūra pastiprina nuomonę: moteris ir mergaitė yra lyg daiktas ar žaislas, kurio paskirtis – patekti pas „gerą šeimyninką“. Tokiu būdu

nepadedama susikurti lygiateisi moters ir vyro santyki bei labiau egalitarinis lygi reprezentacijos šiuolaikinje visuomenėje modelis.

Mokyklos aplinka programuoja ir pastiprina mergaičių androginį ar uniseksinį aprangos stilių, kuris ištrina gimties skirtumus ir vizualiai suteikia joms maskulininio vaizdžio požymius, nes dėvėti moterišką garderobą, ypač sijonus, greitai plyštančias pdkelnes yra labai nepatogu. Tikrai tiesa, kad apranga yra lygi skirtybės ženklas, išreiškiantis moteriškumą ir vyriškumą konotacijomis. Nusistovėjusi konotacija, kad kelnės kaip garderobo dalis moteriškai giminei sudaro galimybes peržengti savo biologinės lyties ribas ir gyti vyriško elgesio bruožus bei patogiaus jausmą griežtoje mokyklos tvarkoje.

Berniukams sunku prisiversti išsėdėti suole ramiai, nesimuistant – jie labai aktyvūs. Jiems labiau rūpi iki galo padarytas darbas, galutinis produktas nei pats procesas. Trokšdami būti pirmi ar kuo greičiau užbaigti pradėtą užduotį, berniukai dažnai neišklauso mokytojo nurodymų iki galo ir pridaro klaidas, be to, nuolatinis žiniavertinimas neigiamai veikia berniukų mokymąsi. Didinant berniukų nenorą mokytis lemia jų pačių nuomonę apie (ne)sėkmingą mokymąsi priešastis ir tai, kaip tavei, mokytojai bei klasės draugai vertina jų mokymąsi.

5. Mokytojai (vyr ir moter) ir paaugliai (mergaičių ir berniukai) santykiuose aptikta mokytojų moterų preferencija mergaitėms: jos geriau mokosi, yra kruopštesnės ir drausmingesnės. Berniukai dažniau kritikuojami, prasčiau mokosi, agresyviau elgiasi, mušasi. Santykiai tarp mokytojų ir mergaičių – šiltesni, grindžiami pasitikėjimu. Mokytojų preferencijos mergaitėms žeidžia berniukus, todėl tai provokuoja jų troškimą mušti, stumdyti, skriausti mergaites. Dauguma berniukų mano, kad mokytojai dažniausiai palaiko mergaites, nes mergaitės ir mokytojos yra tos pačios giminės. Mokytojai vyrai labiau kritiškai ir reiškia didesnį nepasitenkinimą nepaklusniomis, protestuojančiomis mergaitėmis nei berniukais, nes šiuolaikinės mokyklose labiau vertinamas žiniagijimas nei aktyvumas ir kūrybingumas. Patyrę mokytojai vyrai, panašiai kaip ir mokytojos moterys, link visus vaikus, nepaisant lyties, pagirti už paklusnumą bei drausmingumą. Mokytojai mėgstą tuos vaikus, kurie gerai mokosi, yra drausmingi, t. y. tie, kuriuos mokytojas daugiau geria. Pedagogas pastebi, kad „blogu elgesiu mergaitės vejasi berniukus“, mokyklos kultūrine norma tampa „blogas elgesys tai – geras elgesys“, kad mergaitės „hiperseksualios, nes net šaltokuoru apnuoginta bamba yra specialiai demonstruojama, kad sukelt bendraamžį ar net vyresnį vaikiną hormon audras ir taip išvest jus iš kelio“ (iš

tyrimo protokolo). Iš tikrųjų, šiuolaikinėje vartotojų visuomenėje kinas yra dėmesio centre kaip pirminis asmens identiteto lokacija. Mados industrija, Holivudo produkcija konstruoja ir manipuliuoja kinais taip, kad jie „atrodyt seksualiai“, bet gražūs ir fiziškai patrauklūs [11, 124].

6. Tebevyrauja seksistinis mokyklos aplinka, kuri sutvirtina stereotipą, kad mergaitės – pasyvūs objektai, todėl pedagogai joms kelia aukštesnius mokymų dalykus bei elgsenos reikalavimus. Iš berniukų reikalaujama tokios pat kaip ir iš mergaičių dalykinio žinojimo raiškos, kuri natūraliai ne manoma, todėl jie nepakankamai vertinami pažymiu, pedagogiškai ir socialiai skatinami. Šis faktas sukelia jų „keršto“ troškimą atsilyginti ir kompensuoti „neteisybę“, todėl šios priežasties jie pradeda smurtauti prieš mergaites. Simpatijos ir meilės išreiškimo stoka skatina berniukus smurtauti ne tik prieš mergaites, bet ir prieš mokytojus, tėvus, bendraamžius, gyvūnus, destruktiviai elgtis, nes demonstruoti pozityvias emocijas „nevyriška“. Pedagogai nemokomi suvaldyti agresyvių, paniekinančių (kartais net smurtinių) vienas kito lyčių, moksleivių santykių, veikti tarpusavio terorizavimo.

7. Neturėdami galimybių draugiškai komunikuoti, žaisti, berniukai smurtauja ir verbališkai – erzina, pravardžiuoja, tyčiojasi, pašiepia, ignoruoja, baugina, grasina, keikiasi, žeidiną ir fiziškai – stumdo, muša, tampo, gnaužo krūtis, laužo, gadina, vagia, paslepia mergaičių asmeninius daiktus, nes paaugliai sitikin, kad merginos kaltos dėl to, kad berniukai smurtauja prieš jas. Mergaitės labai trokšta draugystės su jais, berniukai domisi jais, kaip objektu, išvaizda, bet nepripažįsta jų savo draugais. Mergaitės dėl to sižeidžia ir pradeda erzinti berniukus. Pastarieji keršija mergaitėms. Konstatuotas ypač dažnas ir žiaurus smurtas lyties pagrindu, peraugantis kovą, mizoginį tarp mergaičių ir berniukų. Kita dalis merginų atsiriboja nuo grupės ir prisiima pasyvaus objekto vaidmenį.

8. Berniukų smurtas prieš mergaites motyvuojamas dažnesniu mokytojų moterų dėmesingumu ir palankumu mergaitėms, jos labiau mėgstamos ir geriau vertinamos. Daugiau laiko mergaitės praleidžia bendraudamos su draugais, mamomis, tuo praktikuodamos kūrybiškesnius socialinius komunikacijos gebėjimus. Berniukų galimybes bendrauti su tėvais-vyrais ribotos dėl reto vyriško elgesio demonstravimo modelio mokykloje ir tradicinio auklėjimo šeimoje, kur priešingai, bendravimo bei bendradarbiavimo funkcijos tebepriskiriamos mamoms.

Raidos metu berniukų vyriškumo identifikacija ir vyro vaidmens sisavinimas stokoja bendravimo su tėvu-vyru, todėl jie stengiasi atsikratyti

emocinio ryšio su motina, kuri jiems simbolizuoja moteriškumą, atsilikimą, autonomijos trūkumą, nes tai neskatina vyriškojo vaidmens įgyjimo. Berniukai, atmesdami priklausomybę nuo motinos, neigia ir jos moterišką identitetą, jos lytį, kuri identifikuoja kaip silpną, nes negeba kaip vyrai atlikti socialiai reikšmingus vaidmenis ir dominuoti sprendimų priėmimo lygmenyse, versle, bankininkystėje, valstybės valdyme. Berniuko lytinė identifikacija komplikuojasi, nes jis turi užgniaužti savyje bruožus, kurie gali būti palaikyti moteriškais, atmesdamas viską, kas susiję su moteriškumu visuomenėje. Berniukų emocinis tapsmas varžomas, nes prieštarauja vyriškajai identifikacijai.

9. Mokykloje patikti pedagogams ir bendraamžiams lengviau sekasi mergaitėms konformistėms – tapti ryškiomis, išsiskiriančiomis asmenybėmis ir patikti berniukams originalams. Žinoma, mergaitės stengiasi ir paauglystėje nusidažo plaukus ir nagus ryškia spalva, sivelia daugybę auskarų, prisiperka dantytą apykaklę ir apyrankę. Gali būti, kad taip jos kompensuoja, papildoma ir net pagydo savo nepastebėtą, žiaurų klasės berniuko užgožtą „aš“.

Mokykloje mergaitės tradiciškai paklusnės, konformistiškesnės, labiau palaiko mokytojus. Berniukai tradiciškai žalesni, mažiau valdomi, agresyvesni, prasčiau mokosi. Kam lengviau? Būti konformistiškai – mąstyti kaip dauguma – lengviau. Rodyti savo nepriklausomą požiūrą – rizikingiau. Kita vertus, berniukas, apipilantis mokytojų pastabomis, labiau matomas, labiau vertinamas, nei tyliai konspektuojanti, atliekanti visas namų užduotis „geroji, pareigingoji, kruopšioji mergaitė“, bet vis dažniau perimanti vyrišką elgesio normą ir šokiruojanti pedagogus, tėvus bei vaikus savo lyties subkultūros raiškos dėka.

10. Organizuotas maitinimas mokyklose neatitinka sveiko maisto reikalavimų, kurie mergaitėms ir berniukams skirtingi. Ugdymo staigmena tampa pratinant vaikus prie sveiko ir suderinto maisto praktiškai menka lyginant su reklamos, žiniasklaidos, televizijos tarna (ypač Holivudo produkcija, gyvenimo būdo publicistika), formuojant idealios figūros kaip „kieno kitiems“ stereotipus 90-60-90, kurie daugeliui paauglių mergaitėms be pagrindinio gyvenimo tikslo, garantuojančiu meilę, džiaugsmą ir pripažinimą. Matydamos, kad neatitinka masiškai propaguojamo tobulo kieno idealo, jos labai kremtasi, nevertina ir nemoka parodyti savo gerą savybių ir individualumo bruožų, negatyviai vertina save. Dėl šios priežasties įgyjamas nepasitikėjimas savimi ar net skiepijamas menkavertiškumo jausmas. Moksleiviai nesugeba atsirinkti, susiorientuoti grožio industrijos labirintuose ir nuo pat mažens susikuria idealus,

siekia atrodyti kaip žvaigždės – ploni, dirbtinai degti, su makiažu, dažytais plaukais, madingais drabužiais ir pan. Kieno konstravimas pagal idealios figūros vaizdą iškreipia lyties identiteto formavimą ir atnaujina moters ir vyro kieno grožio stereotipus. Visa tai prieštarauja pagrindiniams bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo tikslams.

11. Ankstyvesnė mergaitėms fiziologinė ir socialinė branda kelia daugiau reikalavimų mergaitėms, kas sudaro prielaidas diskriminuoti, apribojant išskirtinumo poreikį ankstesnio lytinio brendimo metu. Kieno disproporcijos, kurios brendimo metu mergaitėms tampa esminiu fiziniu trūkumu, pirmosios mėsos tampa berniukų pasityčiojimo ir paniekos objektu.

12. Aptikta tik viena mokykla (Juozo Milutinio gimnazija Panevėžyje), kurioje siūlomas mokslieviams pasirenkamasis lytiškumo ugdymo bei pasirengimo šeimai kursas.

Išvados

Akivaizdu, kad egzistuoja tam tikra berniukų mokymosi bendrojo lavinimo mokykloje problema. Jos priežastis galime ieškoti švietimo ir ugdymo programose bei sistemose. Mokymosi kokybės lygoja mergaitėms ir berniukų skirtingi interesai, poreikiai, pažiūros – tai, kas laikoma mokymosi motyvacija, kuri berniukų silpną negu mergaitėms, todėl berniukų, paliekančių mokyklą, kiekis auga, o tai reiškia, kad jie bendras raštingumas visuomenės kontekste mažėja ir kuriamas žini visuomenės kontekste išryškėja perspektyvoje. Taigi apibendrinant galima konstatuoti, kad:

1. Šalies ugdymo institucijos tebėra už musios „struikio pozicijoje“, nepastebėdamos mokytojų, mokyklos vadovų, tėvų bei moksleivių lyties ugdymo ir bendradarbiavimo procese. Sekстин mokyklos aplinka formuoja mergaitėms ir berniukų heteroseksualų identitetą per formaliojo bei neformaliojo ugdymo programas, pedagogines praktikas ir moksleivių subkultūras.

2. Pasivirtino seniau atliktą tyrimą išvados, kad egzistuoja ryški spraga tarp formaliojo ugdymo turinio poveikio moksleiviams ir jų lytiškumo, suformuoto realios „gyvenimiškos“ patirties, gyjamos sekstinėje mokyklos aplinkoje, kuri suponuoja stereotipinius socialinius mergaitėms ir berniukų vaidmenis, bet nesukuria prielaidų lyčių lygybei ugdyti. Heteroseksuali lytinė identifikacija neišvengiamai diegia ir tvirtina asimetrinius galios santykius tarp lyčių nuo pat mažens. Mokykla išlieka maskulinizmo režimo ir tvarkos institutu.

3. Galima teigti, kad destruktivūs ir agresyvūs berniukų elgesiai su mergaitėmis būtinai manoma valdyti ir keisti, jeigu pedagogai būtinai geriau

susipažin su maskulinizmo mokykloje praktiko-
mis bei vald darbo su berniukais edukacines stra-
tegijas.

4. Mokyklos, neišvengiamai b damos
skirtingos dinamikos mergai i ir berniuk socia-
linio režimo aplinka, gal t atlikti reikšmingesn
funkcij – kurti bei perkurti vaik lytiškum bei
pad ti gyti kit gyvenimo sri i žini ir g dži .
Kol kas mokykl poveikis vyriškumo identifikaci-
jai pedagogiškai neapgalvotas ir neprad tas for-
muoti, nes „berniukai“ n ra homogenin grup .
Maskuliniškumas varuoja bei kinta kaip socio-
kult rinis lytiškumas ir švietimo institucijos aplin-
koje.

Berniuk nenoras mokytis gali b ti sieja-
mas ne tik su berniuk tapatumo savyb mis, bet ir
su socialin s aplinkos bei didaktiniais ugdymo
ypatumais.

5. Svarbi ir suvokimo kaitos galimyb s
prielaida. Nepaisant mokyklos humanistini tiksl ,
deklaruojam švietimo politiniuose ir strateginiuo-
se dokumentuose, mokykl aplinka kaip ir politi-
ni ar valdymo institut aplinka yra ypa patriar-
chališka. Moksleivi subkult r , vertybi bei i-
dentiteto pažinimas ir supratimas mokykliniam
ugdymui suteikt jautrumo lytiškumui ir kult rinei
specifikai, apskritai heteroseksualumo vairovei
ugdyti, praktikuoti.

6. Tyrime aptiktas vienas homoseksu-
alumo atvejis, kuris artikuliuoja dar vien išš k
pedagogams ir ugdymo institucijoms, nepasiren-
gusioms dirbti su homoseksualiais vaikais.

Literat ra

1. Arnot, M. & Weiler, K. (sud.) (1993). *Feminism and Social Justice in Education: International Perspectives*, London: Falmer.
2. *Boys in Schools: Addressing the Real Issues-Behaviour, Values and Relationships*, sud. Rollo Browne and Richard Fletcher. Sydney: Finch, 1995.
3. Connell, R. W. *Masculinities*. Cambridge: Polity, 1995.
4. Connell, R. W. *The Men and Boys*. Cambridge: Polity Press, 2000.
5. Connell, R. W. *Boys and Schools: A Guide to Issues, Concepts and Facts*. Sydney: Equity Programs Unit, Department of School Education, New South Wales, 1995.
6. Delamont, S. *Sex Roles and the School*. 2nd ed. London: Routledge, 1990.
7. Gender Relations in Secondary Schooling. S. Kessler, D. J. Ashenden, R. W. Connell, G. W. Dowsett. *Sociology of Education*, Vol. 58, No. 1, Critical Sociology of Education: International Studies (Jan., 1985), p. 34–48.
8. Gordon, T., Holland, J. and Lahelma, E. (2000). *Making Spaces: Citizenship and Difference in Schools*, London: Macmillan.
9. Hansot, E. & Tyack, D. Gender in Public Schools: Thinking Institutionally. *Signs*, No. 13, 1988.
10. Haywood, Ch. *Men and Masculinities: Key Themes and New Directions*. Philadelphia: Open University, 2003.
11. Kehily, M. J. *Sexuality, Gender and Schooling. Shifting Agendas in Social Learning*. New York & London: Routledge, 2002.
12. Kenway, J. and Willis, S. With J. Blackmore and L. Rennie (1998). *Answering Back, Gender and Feminism in School*, London: Routledge.
13. Kimmel, M. S. (sud.). *Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinities*. Newbury Park, CA: Sage, 1987.
14. Mairtin Mac an Ghail. *The Making of Men: Masculinities, Sexualities and Schooling*. Buckingham: Open University Press, 1994.
15. Entwistle, J. *The Fashioned Body. Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2000.
16. Tereškinas, A. *Vyrai, vyriškumo formos ir maskulinizmo politika šiuolaikin je Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto Ly i studij centras, 2004.
17. Trudell, B. N. *Doing Sex Education: Gender Politics and Schooling*. New York: Routledge, 1993.
18. Lytiškumas ir švietimas: paži r , stereotip ir ugdymo turinio tyrimai /Mokslo darbai/. Leidinio atsakingoji redaktor G. Purvaneckien . Sudarytojos L. Liukinevi en , V. Šidlauskien . Vilnius: Moter informacijos centras, 2001.
19. Creswell, J. (1994). *Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches*. Thousand Oaks, CA; London: Sage.
20. Hammersley, M. & Atkinson, P. (1995). *Ethnography: Principles in Practice* (2nd edition). London & New York: Routledge.
21. Miles, M. B., Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: A Sourcebook of New Methods* (2nd ed). Newbury Park, CA: Sage.
22. Shilling, C. (1993). *The Body and Social Theory*. London: Sage.
23. Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
24. Whitty, G. (1985). *Sociology and School Knowledge, Curriculum Theory, Research and Politics*, London: Methuen.
25. Woods, P. (1985). ‘Conversations with teachers: some aspects of life history methods’, *British Educational Research Journal* 11 (1): 13–26.
26. Mac an Ghail, M. (1992). *The Making of Men*. Buckingham: Open University Press.
27. Mac an Ghail, M. (1996). ‘Deconstructing hetero-
sexualities within school arenas’, *Curriculum Studies* 4 (2): 191–209.
28. Martino, W. and Meyenn, B. (sud.) (2001). *What About the Boys, Issues of Masculinity in Schools*. Buckingham: Open University Press.
29. Trudell, B. (1993). *Doing Sex Education: Gender, Politics and Schooling*. London: Routledge.

**THE SEXIST SCHOOL ENVIRONMENT AS AN
AGENT IN THE
IDENTIFICATION OF MASCULINITY OF
BOYS**

Virginija Šidlauskien

Summary

The article deals with the understanding and analysis of gender in the sexist school environments. The outcomes of the research discovered segregated schooling. Gender is embedded in the institutional arrangements through which a school is functioning: division of labour (concentration of women in domestic science, language teaching), supervision and authority among teachers and patterns of dominance, harassment, and control over resources among pupils, feeling rules, symbolization of gender by uniforms and dress codes,

formal and informal language codes, masculinizing practices: discipline (prefects having the authority to beat younger boys, to bully girls), academic competition and hierarchy, team games and gender segregation among the staff and so on.

An analysis of the different discursive practices in the school indicates that heterosexuality is not singular category. Heterosexuality can be produced within the school in three areas of school life: the official and hidden curriculum, pedagogic practice and pupil culture. Educational strategies in work with boys should be carried out.